

УДК 94(498.7) «18»

О.Ю. Балицький
(м. Ізмаїл)

СТАНОВИЩЕ ПРИВАТНОВЛАСНИЦЬКИХ МІСТ БЕССАРАБІЇ У ХІХ ст.

В статті розглянуто деякі аспекти соціально-економічного розвитку та правового становища приватновласницьких міст Бессарабської губернії у ХІХ ст.

В статье рассматриваются аспекты социально-экономического развития и правового положения частновладельческих городов Бессарабии в ХХ ст.

The article is devoted to the some aspects of social and economic development and legal status of the private cities of Bessarabia in the nineteenth centu.

На сучасному етапі розвитку історичної науки все більш актуальними стають дослідження регіональних особливостей як в Україні, так і в іноземних державах. Значну частку з них становить вивчення різних аспектів формування міст. За висловленням О.П.Реєнта, «після певного забуття міського проблематика усе більше переміщається з периферії наукового зацікавлення у його центр (це частково пов'язане й зі зміною наукової парадигми, домінуванням соціальної історії)»¹. Вчені звертаються до тематики міст у пошуках дослідження чинників їх розвитку, можливих напрямків останнього з урахуванням історичного досвіду. Адже вони є одним із важливих факторів не тільки державотворчого процесу, а й історичного взагалі.

В зв'язку з розвитком сучасних міст виникають складні проблеми соціально-економічного, психологічного та культурного характеру. Для їх вирішення неабияку роль має їх ретроспективний аналіз, звернення до історичних особливостей міст, урахування специфіки їх розвитку. Тому уявляється закономірним збільшення інтересу до процесів, котрі відбувалися у містах Російської імперії в ХІХ ст., зокрема Бессарабської губернії. Своєрідний розвиток останньої, який був пов'язаний із минулим регіону, де головним фактором виступали місцеві традиції, викликає зацікавленість із точки зору саме урбанізаційних і місторозбудовчих процесів, котрі динамічно розгорталися протягом усього століття. Проблематика приватновласницьких міст на сьогодні стає актуальною ще й з огляду на те, що в останніх містах відбувається перерозподіл їх власності, яка стає головним об'єктом приватизації. Це вимагає досліджень у напрямі обґрунтування доцільності поповнення бюджетів міст за рахунок її продажу, вироблення стратегії щодо залучення одержаних коштів у реконструкцію відповідних територій, розвиток інфраструктури, поліпшення соціального життя городян тощо.

Метою даної статті є аналіз соціального розвитку та економічного життя в приватновласницьких містах Бессарабської губернії, котрі набули статус у офіційних у XIX ст.

Значимо, що на даний час відсутні дослідження, в яких би розглядалися у комплексі ці проблеми. Деякі аспекти й окремі факти розвитку приватновласницьких міст краю протягом XIX ст. знайшли місце в працях таких радянських дослідників, як В.Жуков², Я.Гросул³, І.Будак⁴ та ін. Так, наприклад, В.Жуков розглянув їх з точки зору економічних характеристик. Натомість І.Будак більше уваги приділив спробам реалізації в останніх міській реформи. Я.Гросул у співавторстві з І.Будаком навели динаміку чисельного складу населення в приватних містах. Серед сучасних досліджень, що торкаються міської проблематики Бессарабії вищезазначеного періоду, варто відзначити праці О.Бачинської, Н.Діанової, Т.Богачик, Н.Абакумової-Забунової⁵. Таким чином, більш детальне вивчення розвитку взаємин власників і городян, становища самих міст у приватновласницьких умовах не втратило своєї актуальності й потребує подальших досліджень.

Слід зазначити, що міста в Бессарабії існували і до приєднання регіону до Росії, проте розміри їх були досить малі, а економічний занепад XVII–XVIII ст. призвів більшість із них до спустошення та зубожіння. Після російсько-турецької війни 1768–1774 рр., коли свавілля османів було ослаблено, почалося поступове відновлення ремесла й торгівлі у краї. В той період молдавські бояри домагались надання своїм вотчинам містечкам і селам – статусу міста. Так виникли Бельці (1781 р.), Теленешти (1784 р.), Фалешти (1792 р.), Леово, Атакі та ін. Водночас за сприятливих економічних умов вони були зацікавлені у виникненні й розбудові нових міст на власних землях, оскільки це б дозволило їм отримувати додаткову ренту. Якщо в 70-ті рр. XVIII ст. на території Молдавського князівства з 32 міст лише 12 (37,5%) перебували у приватному володінні, то вже на початок XIX ст., за переписом 1803 р., їх нараховувалося 34, що становило 83% від їх загальної кількості⁶.

Сам механізм переходу міських поселень до приватних осіб у князівстві здійснювався переважно шляхом пожалувань їм уже існуючих. Місто Кишинів стало власністю Галатського монастиря, котрому з 1755 р. господарем (правителем) М.Гіком було даровано право володіння ним⁷. Поселення Бельці в 1766 р. згідно з жалуваною грамотою господаря Г. Ш Гіка одержали багаті купці – брати Панаїте. Місто Сороки спочатку, згідно з грамотою А.Морузі від 1781 р., перебувало у власності доньки правителя Султані⁸. Через 11 років право власності на останнє, згідно з новою грамотою від 1792 р., отримав С.Стурдза⁹. На час приєднання до Росії воно як вотчина належало молдавському вістернику (державному скарбничому – авт.), боярину І. Росету¹⁰, а місто Оргеєв боярину Доничу¹¹. Тож ще з середньовічних часів за їх власниками – переважно молдавськими знатними родами – зберігалось вотчинне право на міську землю, збирання різноманітних податків із промислів і торгівлі, із землі, на котрій знаходилися будинки городян, за вигони, пасовиська та навіть із провозу через місто виноградного вина тощо.

Після приєднання Бессарабії до імперії, російська влада не визнала їх приватновласницькими містами через, по-перше, малий розмір, а по-друге, тому, що для неї таким вважався тільки той населений пункт, який мав самоврядування (міську думу). Тож після 1812 р. ці населені пункти, що знаходились у боярських та монастирських вотчинах, були оголошені містечками та в подальшому повторно домагались статусу міст. Однак лише п'ятьом з них – Бельцам, Кишиневу, Оргеєву, Сорокам і Кагулу протягом XIX ст. було надано статус офіційно. У таких містах незалежно від їх правового становища і приналежності приватним особам складався особливий устрій суспільного життя; вони ставали центрами адміністративної, судової, військової та релігійної влади, мали переваги в проведенні ярмарків і встановленні пунктів стаціонарної торгівлі, котра заборонялась у селах; в них формувались свої станові корпорації, був специфічний склад населення¹².

Отже, на початку XIX ст., за винятком міст – фортець Хотина, Бендер, Ізмаїла, Кілії й Акермана, які входили у минулому до складу Туреччини, решта міст та містечок Бессарабії знаходилася в приватному володінні бояр і поміщиків. До них належали Бельці, Кишинів, Оргеєв, Сороки й Кагул.

Після входження в 1812 р. території Бессарабії до складу Росії та утворення згодом відповідної області місцевим дворянам і боярам було підтверджено права власності на міста й містечка, що належали їм офіційно раніше. Згідно з «Положенням для управління Бессарабською областю» від 29 лютого 1828 р. місцеве дворянство отримувало всі права та переваги російського, зберігаючи при цьому й стародавні молдавські привілеї, в тому числі право на володіння містами. Зокрема у «Положенні» зазначалося, що «дворянство бессарабське користується і в Росії всіма правами та перевагами, наймилостивіше дарованими дворянською грамотою й іншими законами; так само і російське дворянство, яке оселилося у Бессарабії, користується всіма загальними становими правами та перевагами нарівні з бессарабським дворянством»¹³.

До приєднання регіону до Росії городяни приватновласницьких міст зазнавали негативного тиску з боку своїх власників. Зокрема про складне становище мешканців останніх свідчать їх численні скарги до Дивана (колишньої Боярської ради, що після встановлення панування Туреччини в Молдавії отримала цю назву) на молдавських господарів ще наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Більшість з них – це переважно скарги городян на підвищені податки, необґрунтовані побори, платежі тощо¹⁴. Влада, однак, не поспішала задовольняти їх вимоги.

Показовою в цьому відношенні була грамота О.Калімаха, видана у відповідь на скаргу жителів Кишинева наприкінці XVIII ст.¹⁵, що діяла майже до 20-х рр. XIX ст. Зокрема остання значно розширювала владу Галатського монастиря над мешканцями міста. Він законодавчо отримував «право й силу» володіти «вотчиною своєю – містом Кишиневом... з околицями його і всією землею довкола; з котрої нехай отримує звичайний свій прибуток, як це робиться й по інших містах ...», а саме «з продажу напоїв – вина, горілки, пива та інших

видів напоїв – щоб тільки напої монастирські продавались, а інший ніхто хай не наважиться продавати, окрім тільки тих, хто укладе угоду з монастирем...»¹⁶. Фактично підтверджувалося і законодавчо закріплювалося так зване пропінаційне право – на монопольне виробництво та продаж останнім спиртних напоїв. До того ж він отримував виключне право на продаж м'яса, а також стягнення податків з усіх осіб, котрі привозили свої товари в місто як під час ярмарків, так й в звичайні торгові дні тощо¹⁷.

В 1803 р. монастир віддав Кишинів на відкуп (оренду) боярину Макареску терміном на 20 років. Через деякий час він передав відкуп своєму зятю – боярину Стражеско, котрий повинен був щорічно сплачувати монастирю 5 тис. левів. Звичайно, це не поліпшувало становища міста, скоріше навпаки, оскільки за таких умов жителі знаходились в феодальній залежності тепер уже від відкупника, щорічно сплачуючи йому по 1 леву з крамниці та інших будівель, за торгові місця й інші податки. Без дозволу власника городяни не мали права споруджувати будинки. Зокрема це обмеження було закріплено в тій же грамоті О.Калімаха від 28 вересня 1795 р.: «...ніхто не має споруджувати собі будинок чи лавку на монастирській землі, раніше, ніж не укладе письмову угоду з монастирем. Також якщо б хто побажав продати будинок який-небудь чи крамницю там, у місті чи на околиці, то перше монастир має перевагу купити будівлю за ціною, котру запропонують інші охочі...»¹⁸. Землі окраїнних районів Кишинєва були власністю бояр Ришкана і Варфоломея¹⁹.

З приватного володіння останній було звільнено через 6 років після приєднання Бессарабії до Росії. У 1818 р. було досягнуто домовленість із Галатським монастирем про безплатну передачу міста державній скарбниці. З того часу воно набуло статусу обласного (пізніше – губернського) центру.

Статус міста такі приватновласницькі населені пункти, як Сороки, Кагул та Орґеєв набули пізніше. В 1835 р. у зв'язку з утворенням нових повітів – Сорокського й Кишинівського – його отримали містечка Сороки та Орґеєв. Перші залишилися в приватній власності до 1848 р., до часу, коли вони були придбані державною скарбницею у поміщика Черкеза за 100 тис. крб. сріблом²⁰. Приватновласницькими містами в до- і післяреформений період залишалися Орґеєв, Бельці й Кагул. До речі, останній наприкінці 30-х рр. XIX ст. був куплений бессарабським губернатором П.Федоровим у поміщика Є.Бальша. В 1854 р. він перейшов до купця першої гільдії – Д.Каравасілі, нащадки котрого володіли їм до початку XX ст.²¹

Дані щодо отримання Кагулом статусу міста в ряді праць дещо різняться. У «Пам'ятній книжці Бессарабської області за 1862 рік» вказувався 1835 р.²² Цю ж дату називав і В.Жуков²³. Натомість В.Зеленчук зазначав 1836 р.²⁴, А.Скальковський – 1838 р.²⁵, а в «Працях Бессарабської губернської вченої архівної комісії» взагалі наведений 1840 р.²⁶ На наш погляд, варто погодитися з дослідницею Н.Абакумовою-Забуною, яка, посилаючись на архівні джерела, підтверджує дату наведену А.Скальковським, а саме 1838 р.²⁷

Надання офіційного статусу приватним містам було викликано потребою у збільшенні кількості адміністративних центрів. Організація їх лише в державних

викликала деякі економічні обмеження та незручності. Тому центрами Орґеєвського, Сорокського, Кагульського й Яського (пізніше – Бельцьського) повітів були визначені відповідні приватні міста, котрим надавався статус повітових. Тож, як бачимо, вони виникали не внаслідок розвитку господарського і громадського життя, а перш за все, як адміністративні центри. Як влучно зазначав дореволюційний російський історик Г.Шрейдер, «дореформене місто було майже виключно адміністративним поняттям – територіальною одиницею, що створене заради інтересів та завдань внутрішнього управління»²⁸.

В першій половині XIX ст. у приватновласницьких містах відбувався складний і суперечливий процес. З одного боку, власники їх були зацікавлені в зростанні чисельності населення за рахунок таких станових прошарків, як купці й ремісники, а з іншого – високі податки певною мірою лякали поселенців, котрі мали намір займатися підприємництвом та поселятися у цих населених пунктах. Цей процес добре ілюструє динаміка збільшення кількості населення в приватновласницьких містах у першій чверті XIX ст., яка порівняно з державними відбувалась дуже повільно. Так, якщо на початок XIX ст. в 1803 р. останнє у Бельцах становило 1095 осіб²⁹, то на 1819 р. – 1569 осіб³⁰. Тобто чисельність населення за 16 років, враховуючи його природне зростання і незначну кількість механічного збільшення, майже не змінилася. Такі низькі показники характерні й для інших приватновласницьких міст, зокрема населення Орґеєва в 1803 р. становило 1725 осіб³¹, а на 1819 р. – 2080. Малочисельним на 1819 р. було населення Сорок та Кагулу становлячи відповідно 1782 та 1530 осіб³².

Єдиним містом, котре випадало з цієї категорії, був Кишинів. Кількість населення останнього на 1803 р. становило 1350 осіб, на 1812 р. – 5–7 тис., а вже після проголошення його обласним центром у 1819 р. в ньому мешкало 10.967 чол.³³

Про досить низьку динаміку збільшення населення у приватних містах можна судити з показників зростання його в державних. Так, на 1808 р. населення Акермана становило приблизно 1663³⁴, а в 1819 р. – 5472 осіб, у Кілії на травень 1807 р. воно становило орієнтовно 1845 осіб³⁵, а в 1819 р. – 3620. Населення Ізмаїла за збереженими списками бажаючих оселитися у місті протягом квітня-серпня 1811 р., численність яких була 2365 осіб,³⁶ на 1819 р. становило 6570. Тобто за означені роки населення Акермана, Кілії й Ізмаїла, на відміну від приватновласницьких міст та за коротший термін, зросло відповідно у 3,2 та 2,5 рази. Треба враховувати, однак, що дані придунайські міста мали кращі географічні, правові й економічні умови і користувалися більшим попитом серед мігрантів та поселенців. Це впливало на стрімке збільшення їх жителів. Все ж, виходячи із загальної тенденції по Бессарабській області, котра характеризувалася надзвичайно інтенсивними міграційними та колонізаційними процесами, можна констатувати, що належність міст приватним особам деякою мірою стримувала їх заселення.

В подальші роки до запровадження буржуазних реформ також не простежується швидкого зростання населення приватновласницьких міст, окрім Кишинева. Однак воно випадає з подальшого розгляду, оскільки на той

час вже не вже не було приватновласницьким. Єдиним містом, в якому майже за десятиліття з 1819 до 1828 р. кількість жителів збільшилась в 2,8 рази, були Бельці. Його стрімка розбудова була пов'язана з отриманим офіційного статусу міста ще в 1818 р.

В 60–70 рр. XIX ст. приватновласницькі міста Оргеєв та Бельці являли собою селища сільського типу з 4–6 тис. мешканців³⁷. Однак наприкінці століття чисельність городян тим не менше зростала. За переписом проведеним в 1897 р. населення Бельц становило 18 478, Оргеєва – 12 336 осіб³⁸. Це було пов'язано з розвитком ремесла та торгівлі, а також виникненням невеликих промислових підприємств. Але, незважаючи на зазначені показники, на початку XX ст. кількість населення Бельц та Оргеєва не перевищувала 15 та 20 тис. відповідно, й воно не мало значної питомої ваги в загальній масі городян краю.

Економічний розвиток вищезгаданих приватних міст ускладнювався самими ж власниками. Жителі їх, як і раніше, за часів Молдавського князівства, були обтяжені численними непомірними податками на користь останніх.

Оскільки міська земля була їх власністю, то за право користування нею городяни сплачували власникам особливий грошовий збір – поземельну подать або чинш. Він становив головну та загальну для всіх мешканців приватновласницьких міст повинність.

Окрім того, власники здавали землю, котра належала містам, в оренду заможним орендарям, які стягували додаткову плату з населення. Але не тільки міські ділянки були об'єктами відкупів. У Бессарабії мали місце й відкупи доходів міст. Наприклад, в 1831 р. власник міста Бельці поміщик Катаржи – нащадок братів Панаїте, – здав в оренду посесору (орендарю) І.Журдану міські прибутки на шість років з платою 20 тис. крб. асигнаціями на рік. Вступивши у володіння містом, посесор одразу почав стягувати з жителів підвищені збори з торгівлі, привозу товарів у місто, тощо³⁹. Певна річ, що орендар, здобувши на визначений термін відкуп збору доходів, прагнув якнайшвидше отримати прибуток.

За таких умов населення мусило терпіти всілякі утиски. Про своє скрутне становище городяни писали, висловлюючи протест власникам міст і посесорам. У Бессарабії, окрім Бельц та Оргеєва, в другій половині XIX ст. в приватному володінні перебували ще 19 містечок із 22, становище мешканців котрих також було дуже тяжким⁴⁰.

В 40-х рр. XIX ст. російським урядом власникам населених пунктів було надано право укладати з їх мешканцями договори: «Всі без винятку власники містечок і міст у губернії Бессарабській, що користуються прибутками з оброчних статей за силою грамот, котрі були дані їм на цей предмет правлячими в різні часи молдавськими господарями або ж на підставі існуючих звичаїв..., мають право укладати з товариствами мешканців ... добровільні умови, визнаючи в них з усією можливою ясністю й чіткістю як права власників на стягування різних зборів, так і обов'язки жителів вносити та сплачувати їх»⁴¹. Для тих власників, котрі «у визначений «Височайше» затвердженою 24 січ-

ня 1844 р. думкою Державної ради дворічний термін не уклали з товариствами мешканців тих містечок добровільних умов про взаємні між собою відносини...», встановлювалися конкретні доходи з маєтків, що їм належали, а саме: 1) з садів, розведених на поміщицькій землі, 2) з будинків і крамниць, 3) з продажу, 4) з переправ на річках та 5) з ваги й мір⁴².

Господарі садів (присадибних ділянок), розведених на поміщицькій землі, мали сплачувати власнику міста десяту частину врожаю. З будинків, в яких мешкали городяни, а також із крамниць, де купці, міщани і різночинці здійснювали торги, власникам дозволялось стягувати податки, враховуючи місцезнаходження та цінність землі, від п'ятнадцяти до п'ятидесяти копійок із кожного сажня по вулиці, тобто зовнішньої сторони будівлі «якою б втім довжини вглуб вона не була». З продажу худоби в ярмаркові і звичайні торгові дні власники отримували від продавця з кожного вола, корови чи коня по п'ять копійок. Навіть за користування вагами ними стягувався збір, що встановлювався для кожного міста окремо⁴³. Переходи майна від одного власника до іншого затверджувалися спеціальною конторою, яка стягувала 10% із його покупної ціни⁴⁴.

Феодалні порядки, які панували у приватновласницьких містечках Бельцах та Орґеєві, були значною перешкодою для існування не тільки незаможних мешканців, а й купці, тобто всього податного населення. Вони гальмували розвиток продуктивних сил, сковуючи ініціативу торгово-підприємницької частини жителів. Таке незадовільне існування власницьких міст визнавалось як місцевою, так і центральною владою. Проте незмінне законодавство, що захищало всі дворянські привілеї, продовжувало зберігати «...цей жахаючий елемент середньовіччя»⁴⁵. Не могла зламати його й хвиля руху за викуп їх з приватного володіння, котра охопила різні прошарки городян Бельц та Орґеєва в 1880–1885 рр.

Зовсім не вплинули на соціально-економічний устрій останніх і реформи 60-х рр. XIX ст. Не набула чинності й реформа 1870 р., зокрема «Міське положення» від 16 червня того ж року⁴⁶. Реалізація його у приватних містах виявилася неможливою. До того ж сам факт існування органів місцевого управління, що потребували певних коштів на їх утримання, суперечив економічним інтересам їх власників. Ось як з цього приводу висловився в 1873 р. в своєму посланні до міністра внутрішніх справ, бессарабський губернатор: «... Запровадження цього положення в містах Орґеєві і Бельцах є неможливим, оскільки міста ці належать приватним особам і головні статті прибутків ідуть на їх користь»⁴⁷.

Оскільки питання про викуп останніх залишалось невирішеним й у зв'язку з цим неможливо було в них реалізувати нове «Міське положення», то у 1877 р. в цих містах ввели спрощене громадське управління, яке складалось з міського старости та двох його помічників.

Зазначимо, що такі органи приватних міст порівняно з державними, перебували у ще скрутнішому фінансовому становищі, ніж останні. Відсутність прав і достатніх коштів фактично позбавляло управління можливості провадити

будь-які суттєві заходи по благоустрою приватних міст, розвитку в них народної освіти та охорони здоров'я.

Ніякої турботи по благоустрою цих населених пунктів не проявляли й їх власники. Бельці знаходилися у приватній власності великих землевласників Катаржи і Крупенського, а Оргеєв – спадкоємців таємного радника Граве та княгині Ганджарлі⁴⁸. Цікаво, що останні в цих містах не мешкали і навіть ніколи не бували. Вони тримали там своїх керівників, які здійснювали не тільки керівництво містом, але й були «...повновладними господарями», які, «вкрай безсоромно обтяжували мешканців неможливими податками»⁴⁹. Так у 90-х рр. власник Бельц – Катаржи – призначив своїм повіреним у місті Кантакузіна та згодом домігся призначення його тут земським начальником. Внаслідок цього він став повноправним господарем Бельц. Зовсім не займаючись міським благоустроєм, Кантакузін прагнув отримати від міста якомога більше доходів, котрі «йшли в кишеню йому та власнику»⁵⁰. Сума її прибутків становила до 100 тис. крб. на рік.

Підтвердженням вищенаведеному є письмова скарга мешканців Бельц від 1895 р. до Міністерства внутрішніх справ, у якій, зокрема, йшлося про те, що за законом власники міст «...із котрих одержують прибутки, зобов'язані лагодити вулиці й дороги, а в нас повірений Кантакузін встановив збір до 30 коп. навіть за місце, зайняте під віз сільського мешканця ..., а коли внаслідок розпорядження керівника губернії було запропоновано Кантакузіну зробити ремонт міських вулиць, то він відгукнувся, що лагодити та утримувати вулиці й дороги до поміщика не належить, а повинні це робити міські жителі»⁵¹.

У своєму посланні міністру внутрішніх справ від 12 червня 1895 р., бесарабський губернатор А.Константинович, характеризуючи економічне становище вищезгаданих населених пунктів, зазначав, що «мізерні кошти міст Бельц і Оргеєва не тільки перешкоджають здійсненню благих починань суспільних управлінь, але роблять для них неспроможним виробництво навіть обов'язкових витрат». Наприклад, у 1895 р. доходи Бельц склали 14 950 руб., а для покриття видатків на вкрай гострі потреби міста потребувалося 18 144 руб., тобто дефіцит становив 3194 руб. По Оргеєву для покриття витрат не вистачало 5 723 руб., оскільки прибутки дорівнювали 13 888 руб., натомість видатки становили 19 611 руб. Губернатор також повідомляв, що «очікувати збільшення коштів у майбутньому не уявлялося можливим, оскільки ці міста позбавлені найбільшого прибутку – прибутку від міського майна, що належить власникам. Разом з тим міське спрощене управління позбавлене можливості провадити оподаткування городян встановленими законом зборами, оскільки городяни обтяжені численними, часто непомірними податками на користь власників»⁵².

Окрім вищезазначених зборів у приватних містах виявлялися різного роду зловживання. Важкість податкового тягаря посилювалася ще через шахраювання службовців дум, старост, суду та поліції, що виявлялось в хабарах, привласненні майна жителів, спекулюванні ділянками міських земель⁵³. За

свідченням помічника керівника Бессарабського жандармського управління (1886 р.) у Бельцах й Орґеєві міські спрощені управління «... абсолютно безконтрольно і нарівні з власниками не звертають ніякої уваги на найбільш поширені потреби міста, піклуючись тільки про свою власну наживу...»⁵⁴.

Вийти з такого тяжкого становища можна було лише шляхом викупу вказаних міст в їх власників. В 1895 р. бессарабський губернатор звернувся до Міністерства внутрішніх справ із проханням про необхідність даного акту, вважаючи, що тільки таким чином вони зможуть перетворитися в благоустроєні центри. Власники останніх, сподіваючись отримати якомога більший прибуток, висловили згоду на викуп міст, котрі їм належали.

Однак досягнута згода сторін не вирішила питання, оскільки тепер каменим спотиканням стала ціна. Мешканці міст та власники по-різному визначали відповідну суму. При цьому вони виходили з наступних даних: городяни Бельць повинні були викупити 1138 десятин міської землі, а мешканці Орґеєва – 2133. Розмір викупу землі власниками визначався по капіталізації із 4% прибутковості останньої і за оцінкою її вартості від 200 до 2400 руб. Згідно з «Положенням про взаємні відношення власників і мешканців у належаних приватним особам та товариствам містечках та містах Бессарабської губернії», на ґрунті якого визначалися стосунки між власниками і городянами, котрі мали сплатити власнику Бельць 9875 руб., а Орґеєва – 4536 руб. щорічного оброку⁵⁵.

Суми підрахунків сторін надто різнилися. Так, власник Бельць зажадав як викуп 1млн. 671 тис. 935 руб., натомість городяни вважали можливим сплатити лише 724 тис. 641 руб. Власник Орґеєва визначив відповідну суму у 750 тис. руб., а за підрахунками мешканців вона мала становити 300 тис. руб.⁵⁶ З цих даних бачимо, що власниками міст їх ціна була завищена майже вдвічі.

Окрім розбіжностей між власниками й городянами в питанні розміру викупу, не менш важливою перепоною у здійсненні угоди було те, що городяни не були спроможні сплатити одразу навіть визначену ними суму грошей. Для здійснення цього потрібна була значна сума кредиту з державного банку. «Без такого кредиту», – повідомляв бессарабський губернатор в Міністерство внутрішніх справ, – «неможливо здійснити викуп міст»⁵⁷. Банк у наданні останнього відмовив. Відтак у зв'язку з відсутністю згоди між власниками та городянами щодо його розміру викуп міст затримувався на невизначений час. Так, Бельці та Орґеєв належали власникам аж до буремних та переломних подій 1917 р.

Отже, на початок XIX ст. в Бессарабії абсолютно домінувала кількість приватновласницьких міст і містечок. Таке становище було пов'язане як з історичним розвитком краю, так й особливим його правовим становищем після приєднання до Російської імперії, котре зберігало за боярами та поміщиками їх права володіння містами й збирання податків з городян. З п'яти приватновласницьких, офіційно визнаних міст протягом XIX ст. лише Кишинів і Сороки були «визволені» з цього стану. Натомість Орґеєв, Кагул, Бельці та переважна більшість містечок продовжували залишатися у феодально-

поміщицькій залежності до кінця століття. Таке становище не тільки уповільнювало економічний розвиток міст, а й перешкоджало їх соціальному розвитку.

¹ *Реснт О.П.* Історія України XIX – початку XX ст.: методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку. // Укр. іст. журнал. – 2007. – №6. – С.226.

² *Жуков В.И.* Города Бессарабии. 1812-1861: (Очерки соц.-экон. развития). – Кишинев, 1964. – 252 с.; *его же.* Города Бессарабии (1861–1900). Очерки соц.-экон. Развития. – Кишинев, 1975. – 291 с.

³ *Гросул Я.С., И.Г.Будак.* Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. (1861–1905гг.). – Кишинев, 1972. – 602 с.

⁴ *Будак И.Г.* Буржуазные реформы 60-70 гг. XIX в. Бессарабки. – Кишинев, 1961. – 220 с.

⁵ *Бачинська О.А.* Колонізація українським населенням Придунайських земель XVIII – початок XX ст.: автореф. дис... док. іст. наук. – Одеса, 2002. – 34 с.; *Діанова Н.М.* Формування населення міст Південної України у дореформений період (кінець XVIII ст. – 1861 р.): автореф. дис... канд. іст. наук. – Одеса, 2003. – 20 с.; *Богачик Т.С.* Північна Бессарабія дореформеного періоду (1812–1868 рр.): соціально-економічний, суспільний та освітній розвиток: автореф. дис... канд. іст. наук. – Чернівці, 2009. – 23с.; *Абакумова-Забунова Н.В.* Русское население городов Бессарабии XIX в. – Кишинев, 2006. – 519 с.

⁶ *Кокырла П.С.* Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVII – начале XIX в. – Кишинев, 1989. – С.25.

⁷ *История Кишинёва.* – Кишинёв, 1966. – С.29.

⁸ *Кокырла П.С.* Указ. соч. – С.28.

⁹ Там же. – С.131.

¹⁰ Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Т.III– Кишинев, 1907. – С.83.

¹¹ *Зеленчук В.С.* Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы). – Кишинев, 1979. – С.145.

¹² *Рындзюнский П.Г.* Крестьяне и город в капиталистической России второй половины XIX века. – М. 1983. – С.127.

¹³ Высочайшее утвержденное 29 февраля 1828 года учреждение для управления Бессарабской Области // Полн. собр. законов Рос. имп. – Собр.2. – Т.III. – Отд. Первое 1828. СПб., 1830. – С.198.

¹⁴ *Кокырла П.С.* Указ. соч. – С.115.

¹⁵ Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Т.II – Кишинев, 1902. – С.285.

¹⁶ Там же. – С.289–290.

¹⁷ Там же. – С.290.

¹⁸ Там же.

¹⁹ *История Кишинёва.* – С.50.

²⁰ *Жуков В.И.* Города Бессарабии. 1812–1861. – С.44.

²¹ *Шишкина Р.П.* Династия купцов Тульчиановых. // Краеведческий вестник. – Вып.2. – Измаил, 2008. – С.103.; Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Т.II. – С.49.

²² Памятная книжка Бессарабской области на 1862 год. – Кишинев, 1863. – С.167.

²³ *Жуков В.И.* Города Бессарабии. 1812–1861. – С.44.

²⁴ *Зеленчук В.С.* Указ. соч. – С.93.

²⁵ *Скальковский А.А.* Измайльское градоначальство в 1847 году. // Журнал Министерства внутренних дел, 1849. – Ч.XXV. – Кн. 3. – С.376.

- ²⁶ Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Т.II. – С.49.
- ²⁷ *Абакумова-Забунова Н.В.* Указ. соч. – С.40.
- ²⁸ *Шрейдер Г.И.* Город и городовое положение 1870 г. // История России в XIX в. Т.IV. – Отд. II. – СПб., 1903. – С.2–3.
- ²⁹ *Кокырла П.С.* Указ. соч. – С.105.
- ³⁰ *Жуков В.И.* Города Бессарабии. 1812–1861. – С.63.
- ³¹ *Кокырла П.С.* Указ. соч. – С.104.
- ³² *Жуков В.И.* Указ. соч. – С.63.
- ³³ Там же.
- ³⁴ *Бачинська О.А.* Українське населення міст Придунайських земель наприкінці XVIII – на початку XIX ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Між-відомчій зб. наук. пр. Вип. 6. – К., 2002. – С.193.
- ³⁵ Там само. – С.196.
- ³⁶ Комунальна установа «Ізмаїльський архів». – Ф.514. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.1-99зв.
- ³⁷ *Гросул Я.С., Будаг И.Г.* Указ. соч. – С.51.
- ³⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Т.III: Бессарабская губерния. – СПб., 1905. – С.2.
- ³⁹ *Жуков В.И.* Указ. соч. – С.226.
- ⁴⁰ Списки населённых мест Российской империи, составленные и изданные Центральным статистическим комитетом МВД: [По сведениям 1859 г.]. Т.III: Бессарабская область. – СПб., 1861. – 87 с.
- ⁴¹ Местные законы Бессарабии. Полный систематический сборник местных бессарабских законов Арменопула, Донича, Соборной Грамоты Маврокордато и ручной книги о браках. – СПб., 1904. – С.385.
- ⁴² Там же. – С.386–387.
- ⁴³ Там же. – С.387.
- ⁴⁴ Бессарабский календарь – ежегодник. Ежегодное издание. / Под. ред. Б.О. Лемперта и Н.К. Могиланского. – Кишинев, 1910. – С.206.
- ⁴⁵ *Жуков В.И.* Утверждение капитализма в социально-экономическом строе городов Бессарабии 1861–1900гг.: автореф. дис. ... д-ра. ист. наук. – Кишинев, 1975. – С.46.
- ⁴⁶ Высочайше утвержденное Городовое положение от 16/28 июня 1870 г. // Полн. собр. законов Рос. имп. – Собр.2. – Т.XLV. – Отд. Первое. – СПб., 1874. – №48498. – С.821–839.
- ⁴⁷ Цит. по: *Будаг И.Г.* Указ. соч. – С.162.
- ⁴⁸ Там само. – С.165.
- ⁴⁹ Там же. – С.166.
- ⁵⁰ Там же. – С.167.
- ⁵¹ Цит. по: Там же. – С.167–168.
- ⁵² Цит. по: Там же. – С.166–167.
- ⁵³ *Жуков В.И.* Утверждение капитализма в социально-экономическом строе городов Бессарабии 1861–1900 гг. – С.47.
- ⁵⁴ Цит. по: *Будаг И.Г.* Указ. соч. – С.165.
- ⁵⁵ Там же – С.168.
- ⁵⁶ Там же.
- ⁵⁷ Цит. по: Там же. – С.169.